

Zpívání na pivo

Jan Miroslav Krist – Jitka Matuszková

Základní řada videoencyklopedie Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska, vytvářená a vydávaná v letech 1992-1997, je od roku 2000 doplňována druhou řadou nazvanou Mužské taneční projevy. V této nové řadě bylo do konce roku 2003 vydáno šest dílů, věnovaných slováckému verbuňku, a samozřejmě se počítá se zpracováním tanců a projevů dalších. Podle návrhu paní Zdenky Jelínkové jsme se letos věnovali zkoumání a zachycení zpívání na pivo, zvyku či zvyklosti dnes již polozapomenuté či zcela zapomenuté, dosud oživované v programech folklorních souborů. Předkládaná studie je prvním pokusem shromáždit prameny a literaturu, definovat zvyk, jakož i poukázat na různé interpretace daného tématu v souborové praxi. Vzhledem k tomu, co vyplyne z dalšího textu, rozhodla redakční rada Mužských tanečních projevů výsledky práce na tématu tentokrát nevydávat na videokazetě s doprovodnou publikací, nýbrž zveřejnit formou této studie a obrazový materiál zpřístupnit ke studiu zájemcům na médiu uloženém v archivu Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici.

Prameny a literatura

Doposud nejstarší zprávu o zvyku pojmenovaném „zpívání na pivo“ přináší Antonín Václavík v monografii o luhačovickém Zálesí. Jím zaznamenané údaje se vztahují k prvním desetiletí 20. století. Píše, že při každé muzice směli ženatí muži tančit mezi 22. - 23. hodinou. Když tuto hodinku přetáhli, nedočkaví mládenci „zhtkli sa do kopy a chyťa sa okoľo krku, začali zpívat »muzigantom na pivo«“, nejprve píseň vybízející šenkýřku k čepování piva a muzikanty k hraní, pak píseň, v níž se postupně jmenují všichni přítomní mládenci a hospodáři, a další pijácké písně. Mládenci na Velkoořechovsku se při zpívání na pivo nebo víno, jak Václavík uvádí, drželi kolem krku, „výskali a nohama bili do země, »tak to duněťo.«“ (Václavík, 498) Ve stejné oblasti sbírala lidové tance od roku 1951 Zdenka Jelínková a ke zpívání na pivo z Velkého Ořechova poznamenala, že se „zde tomuto jevu říkalo i verbuňk nebo verbování“ (Jelínková 1977, 22) a doplnila Václavíkův popis o informaci, že muzika vždy po každé sloce píseň přehrála a že při zpěvu písně Skleničko suchá začal hostinský čepovat pivo pro všechny muže a muzikanty. Muži drželi v rukou sklenice s pivem a připíjeli si. Badatelka dále poznamenává, že zvyk zpívání na pivo je rozšířen od Kyjovska přes Polešovicko, severní Uherskohradištsko a Uherskobrodsko až na luhačovické Zálesí (Jelínková 1977, 181). Bez zajímavosti není ani její začlenění zvyku do struktury taneční zábavy: „K tanci zpívali hlavně muži. Tanec byl často uveden delším samostatným mužským projevem (zpěvem spojeným i s pohybovou složkou) nebo byl samostatným mužským vyzpěvováním před muzikou, zvaným »na pivo«, uzavřen.“ (Jelínková 1977, 7)

K období před rokem 1914 se vztahuje popis taneční zábavy na Zlínsku rovněž od Zdenky Jelínkové. Tančila se kúlaná a „nezpíval-li už další tanečník, hudba ukončila tento tanec kódom nebo maďarou. Pak následovala přestávka, ve které se zpívalo. Muži si poroučeli pivo a zpívali »na pivo«, při čemž muzika hrála tuš a zpívanou píseň rovněž doprovázela. Po krátké, zpěvem vyplněné přestávce opět se tančila kúlaná.“ (Jelínková 1978, 17-18) Autorka

vychází ze svých vlastních sběrů a z práce Františka Bartoše, který již v roce 1879 popsal přestávku při taneční zábavě, patrně ve své rodné Mladcové, takto: „Po tanci tanečníci častovali své tanečnice pivem nebo červenou rosolkou, pak sestoupili se okolo stolu a zpívali písně rozmanité: milostné, vojenské a pijácké. Zpěv zahájil se písní, kterou se hudebníci vyzývali, aby zpěv na svých nástrojích provázeli: Muzikanti, co děláte... Pak zazpíval šohaj na počest svému pivečku v mázku.... Na to spustili muzikanti tuš, a když šohaj dopil, zahráli Šenkýřka hluchá...“ (Bartoš, 51) Sběratel uvádí notaci a text dalších pijáckých písní, avšak z jeho komentářů k písním vyplývá pouze to, že si muži připíjeli navzájem.

Podstatnější údaje ke struktuře samotného zvyku i tanečního projevu najdeme v třetí obecní kronice Těšova (dnes součást Uherského Brodu) vydané tiskem. Kroniku vedl v letech 1940-1948 František Jurča a v zápisech vytěžil vzpomínky místních pamětníků, takže jím získané informace se vztahují k přelomu 19. a 20. století a prvním desetiletím 20. století. Píše: „Měli-li muzikanti při muzikách sucho v hrdle a žízeň, zanotovali chasníci nebo ženáci u stolu před muzikanty, držíce se kolem krku: Nalej ty mě, šenkýřenko, máz piva... Hudba po nich každou sloku přehrávala a chasníci - držíce se kolem krku - vyskakovali a juchali. Hospodský ihned začal točit pivo pro tolik osob, kolik jich zpívalo před muzikanty. Když šenkýř(ka) pivo dlouho nepřináší, zazpívají: Skleničko suchá, šenkýřko hluchá... Když šenkýř pivo donesl, postavil je na muzikantský stůl před chasníky. Chasníci si připili a muzikanti jim k tomu zahráli tuš. Chasníci trochu piva upili a zbytek nechali muzikantům.“ (Jančář, 314-316) V tomto popisu se poprvé setkáváme s důležitým rysem zpívání na pivo, počastování muzikantů rozpitými sklenicemi piva. Těšovský kronikářský záznam pokračuje a upozorňuje na další aspekt zvyku, totiž placení: „Jindy zase zpívali před muzikanty tuto písničku: Aj ty litru plechový... Někdy je také zpívána tato píseň: Dyž ste hráli Řezničkovi, zahrajte aj Haluzovi (Jančářovi, Dleštíkovi, atd.). Komu byla zazpívána sloka písně, nechal dát nalít po sklenici piva (kdo nedal nalít - byl »škrab«!) Leckdy však muzikanti dostali tolik piva, že pak někteří nebyli schopni hrát.“ (Jančář, 316)

<="">

Z rekonstrukce zpívání na pivo z Ořechova u Polešovic. Mužský pěvecký sbor a Dechová hudba Nedakoňanka z Nedakoníc. Snímek M. Krist.

Milada Bimková zaznamenala sledovaný zvyk ještě v roce 1968 v Ořechově na Uherskohradištsku. Informace jí poskytl krátce před svou smrtí místní hudebník Bohumil

Bělovský, který zapsal texty písní i melodie, jak je poznal při vlastní muzikantské praxi.

Popis: „Chlapci nebo muži se chytou v kruhu za ramena a zpívají: Šenkýřko hluchá... Šenkýř nebo šenkýřka ještě nenesou pivo, protože než načepuje asi 15 piv, to trvá déle, než přezpívají dvě písničky. Chlapci nebo muži zpívají nedočkavě třetí, čtvrtou, pátou i šestou píseň... Až šenkýř nebo šenkýřka přinese piva a postaví je všechna na zem do středu kola (dříve se nalávalo pivo do botů nebo do tupláků), zanotí zpěváci *Dobře pijem, dobře žijem ...* Pak všichni najednou v kole se pustí, všichni zároveň si vezmou pivo nebo si zavdávají. Až se napijí, začnou zpívat další píseň, po odložení piva na zem doprostřed kola: *Ty pivečko ječmenový...* Každou zazpívanou sloku písně hudba opakuje a H skáčí v kole. Dva a dva H v kole uchopí se vedle sebe za ramena a dělají poskoky, na každou dobu jeden, přitom se otáčejí na místě dokola. Volnými rukama (vnějšíma) gestikulují. Po předtančené, hrané melodii všichni se pustí a napijí se piva. Potom se vezmou zase všichni kolem ramen ve vázaném kruhu a zpívají další sloku nebo jinou píseň.“ (Bimková 1988, 27-30) Tento model, tj. přezpívání sloky písně a na hudební přehrávku poskoky ve dvojicích kolem společné osy, napití piva a odložení sklenice do středu kruhu, se stále opakuje. Sběratelka ještě upřesňuje, že dvojice se otáčejí vpravo a dále zdůrazňuje: „Závěrečná píseň se opakuje déle. Chlapci vezmou pivo, které zůstane a zanesou je muzikantům. Chlapci či muži popíjejí během tance jen málo piva, aby hodně zůstalo muzikantům.“ (Bimková 1988, 32) Pro životnost zvyku a způsob placení vypitého piva je důležitá informace: „Zpívání na pivo« se provádělo v Ořechově dvakrát i třikrát za večer při běžných tanečních zábavách i v hody a ve fašaňk. V nynější době (1968) se provádí »zpívání na pivo« jen někdy ve fašaňk, protože mladá chasa to ani dobře nezná a starší jsou pohodlní ke skákání. Kdo platí pivo? Pivo ke zpívání platíval např. starosta nebo první radní apod. Rozhodně pivo neplatí nikdo ze zpěváků a tanečníků.“ (Bimková 1988, 32)

Ze scénického čísla Zpívání na pivo v Těšově. Soubor Rozmarýn z Újezdce u Luhačovic. Snímek M. Zelinka.

V sedmdesátých letech 20. století zkoumala na Uherskobrodsku Zdenka Jelínková a její poznatky jsou uloženy v archivu Etnologického ústavu Akademie věd ČR v Brně. Josef Náhlík, nar. 1902, z Maršova jí sdělil: „U muziky, když již se dlouho tančilo, muzika i

tanečníci chtěli pít a proto se začalo »zpívat na pivo«: muži a chlapci si stoupli do půlkruhu před muziku, pochytili se navzájem kolem krku a zpívali pijácké písně (Skleničko ty skleněná atd.). Pak začali zpívat: Když ste hráli Gabrielovi....atd. jmenovali po řadě všechny přítomné. Jakmile to dozpívali (po každém jednotlivě), nalil hospodský tolik pív, kolik jich bylo, a všichni připíjeli a pili, i muzikanti. Potom po zpívání na pivo se tančí valčík nebo polka (za stara sedlcký).“ (EÚ AV ČR, sign.A 1309/62)

Hradčovice - zde se sběratelka dověděla, že chlapci zpívali verbuňk a ženatí muži zpívali na pivo. (EÚ AV ČR, sign. A 1309/139) Z poněkud nejasného záznamu není zřejmé, zda zpěv stejných písní se v případě svobodných chlapců označoval jako verbuňk a v případě mužů jako zpívání na pivo.

V Rudicích sběratelka získala informace od Prokopa Valáška, nar. 1899, a doplnila je dalšími poznámkami: „*Když měli muži při taneční zábavě žízeň, zpívali »na pivo«. Postavili se před muziku, obvykle do půlkruhu, pochytili se kolem krku a zpívali různé pijácké i taneční písně (např. k sedlckým nebo verbuňkové). Vždy po určité době si dali nalít (sobě i muzikantům), připili si a opět pokračovali ve zpěvu. Na konec třeba začali zpívat sedlcké a končilo se tancem společně s děvčaty. Toto »zpívání na pivo« přecházející někdy až ve »verbování« chlapců nebo v párové tance - buď sedlcké nebo valčíkový tanec »Všecí sa ptajú, komu to hrajú... « “. (EÚ AV ČR, sign. A 1309/3) Sběratelka poznamenala, že zpívání na pivo se provádělo v území přibližně od Ořechova u Nedakonic až po Luhačovice, a ještě dále a že se zpívalo množství pijáckých písní.*

Tyto a další výzkumy z Míškovic na rozhraní Slovácka a Hané Zdenka Jelínková interpretuje ve studii o mužských tanečních projevech. (Jelínková 1991, 1, 4, 23)

V současnosti tento zvyk obnovili v obci Vážany (u Polešovic) na základě záznamů Miloslava Hrdého, který zvyk v obci popsal v sedmdesátých letech 20. století a upřesnil: „*zvyk se odbývá 1. hodový den v hospodě cca od 22.00 hodin, ještě před sóly,*
- zpívají všichni chlapi, nikoli jen mužáci,
- chlapi platí muzikantům rozpitým pivem,
- pokud se týká životnosti zvyku, sahá určitě do období po I. světové válce, jak dosvědčili naši informátoři.“ A dodal, že součástí zvyku se po roce 1945 stala pocta stárkovi, jemuž muži připíjí a odnesou jej do šenku, za což se jím stárek odvděčí pivem nebo i vínem. Tento zvyk se v obci konal naposledy v roce 1979 a tehdy jej místní skupina předváděla také na Mezinárodním folklorním festivalu ve Strážnici (v pořadu Od Hradiště města). Letos o hodech byl zvyk zpívání na pivo obnoven v podobě podle Miloslava Hrdého a byl tak avizován na plakátech, byť se při něm připíjelo vínem. Hlavní roli měli stárci, neboť právě oni nalévali víno zpěvákům a s důrazným gestem postavili láhev vína také před muzikanty. A rovněž to byli především stárci, kdo v při zpívání na pivo cifroval.

Citované prameny vymezují zvyk zpívání na pivo okolím Polešovic a územím severně od Uherského Hradiště a Uherského Brodu včetně luhačovického Zálesí. Výskyt tohoto zvyku na Kyjovsku, zmiňovaný Zdenkou Jelínkovou (Jelínková 1991, 1), prameny ani současný terénní výzkum nepotvrdily.

Ze scénického čísla Zpívání na pivo v Jalubí. Folklorní studio z Buchlovic. Snímek M. Zelinka.

Struktura zvyku

Jak vyplývá se shromážděných pramenů, má zpívání na pivo, přes drobné lokální odlišnosti, tyto podstatné rysy:

1. vyplňovalo přestávku mezi tanci;
2. pijácké a specifické písně vzdávající poctu jmenovaným mužům; muži přezpívají sloku písně, muzika ji opakuje;
3. píseň Skleničko suchá, šenkýřko hluchá je pokynem pro hostinského, aby přinesl pivo;
4. pohybový projev, se sklenicí v ruce nebo kolem sklenic položených uprostřed kruhu;
5. forma odměňování muzikantů, jimž se platilo rozpitým pivem.

Obdobné projevy

Pivo jako společenský nápoj má v našem kulturním životě tradici dlouhou několik století, podívejme se proto, jak se pivo uplatňovalo při tanečních zábavách v jiných regionech. Již citovaná Bartošova studie o Valaších (Bartoš, 51-53) hovoří o zpěvu zvláštních pijáckých písní o přestávce mezi tančením kulané a o vzájemném připíjení zpěváků pivem. Nezmiňuje však žádný pohybový projev ani hoštění muzikantů pivem.

Zpívání na pivo bylo zaznamenáno i na pomezí Uherskohradištska a Hané. Z. Jelínková píše, že v Míškovicích se tančila cifra: „*Jednotliví tanečníci skákali před muzikou. Obvykle to bylo ve spojení s přípitkem chlapců (na pivo) s písní: Mám já koňa šimla nebo Všeci se divijó, zač lehotští pijó.*“ (Jelínková 1991, 23). Jiné prameny z Hané také připomínají hojné popíjení. Známa sběratelka hanáckých tanců Ludmila Mátlová-Uhrová cituje umělecký popis povahy a zvyků Hanáků z roku 1813: „*...přenda do hospode, ... ani se nedá odstrčet čterem od cembala; žbán drža, mozece zpívá, divně nohama přebírá.*“ (Mátlová, 29) Josef Vrbka při popise masopustní zábavy v Nákle doslova uvádí: „*První den ostatkový bylo vše*

ještě dosti v pořádku, ale když se staří druhého dne rozdivočili, teklo pivo proudem a tancovalo se bez ustání. Nakonec hrávali muzikanti, co jim napadlo. Byli stálým připíjením přímo omámeni, hlavy jim klesaly a ruce jen nejistě držely hudební nástroje.“ (Vrbka, 149) Další kusá informace jen zmiňuje „čtyři přípitky s cifrováním“. (Kršková, 86) Eva Zehnalová, vedoucí souboru Haná v Přerově, sdělila, že něco jako zpívání na pivo měla svého času ve svém repertoáru Hanácká beseda v Kojetíně a soubor Olešnica v Doloplazech u Olomouce. Současná vedení obou těles o tom neví a nemá ani ve svých záznamech. Citované, velmi stručné údaje nás neopravňují k přesvědčení, že zvyk zpívání na pivo byl rozšířen na Hané. Alespoň ne v té struktuře, jak jsme ji abstrahovali na základě popisů z Uherskobrodsko, Uherskohradištska a z luhačovického Zálesí.

Prameny z Brněnska o podobném zvyku mlčí. Horácko je oblastí tzv. tušování, přípitků – pijáckých písní, ve sbírkách uváděných pod označením „vzhůru!“ V Guberniální sbírce je zapsáno pět takových písní z Nové Říše (Vetterl – Hrabalová, 417, sign. A 33/1, 2, 6—8). Později je publikoval F. Bartoš (Bartoš-Janáček, s. 799n, písně čís. 1530-1534). Tušování na Jihlavsku zkoumala v polovině 20. st. Z. Jelínková, která v obci Vysoké Studnice zaznamenala, že výzva k tušování zněla: „Pojďte do tuše!“ (EÚ AV ČR Brno, sign. A 1212/2) A ve stejné obci získala nejrozsáhlejší popis tušování: „Muži zpívali před muzikou ve stoji nebo se točili v kruhu před muzikou nebo uvnitř kruhu žen. Ženy se točily buď v kroužku kolem mužů nebo měly kruh vedle kruhu mužů. Někdy byli všichni v jednom kole. Za zpěvu se točili volně kolem. Hudba pak nápěv opakovala a kruhy se točily s »cupáním«: v jednom taktu 3 podupy dovnitř začíná pravá, ve druhém 3 podupy zpět začíná levá, kruh se točí doleva (nebo chvíli doleva, chvíli doprava). Po písni se připíjelo (na počátku tušování si poručili muži pivo, které drží každý po celý tanec v jedné ruce - a nerozlije!). Všichni se zastavili, nejprve se napije každý sám, pak dá připít jiným (tanečnicím a pod.). Nabídnuté pivo se nesmí odmítnout. Někdy měl jen jeden tanečník tuplák piva a napil se nejprve sám, potom podával ostatním. Jakmile se všichni napili, zpívali a točili se dále. Při tušování se střídala píseň za písni. Někdy prý se zpívalo, hrálo a cupalo třeba dvě hodiny. Byl to vlastně druh kolektivní zábavy, kdy se vystříдалo mnoho písní. Téměř na každou píseň se nějak jinak »cupalo«. Někdy se chodilo jen volně kolem krokem přísunným..., někdy se dupalo v rytmu písně..., někdy se kruh točil cvalem, jindy se poskakovalo po jedné noze nebo se dokonce jen vyskakovalo snožmo (hlavně muži) a pod. podle rázu písně. Při zpěvu písně se vždy chodilo jen obyčejně dokola. Cupání bylo doprovázena často jucháním... Občas se vždy všichni zastavili a připíjeli si. Bylo-li pivo vypito, dali si nalít znovu buď všichni nebo jen některý jednotlivec, který pak dal připít všem. Často se však chodilo a cupalo dokola bez pití. Zvláště ženy se často pochytily za ruce do kola a již »cupaly«.. Na rozdíl proti tušování však nehrála při ženských kolech muzika... Při vlastním tušování se pak kromě jiných zpívaly často i písně pijácké... Podobně se tušovalo i ve Velkém Beranově. Při připíjení se stálo a zpívalo se např. Když jste hráli Prokšovi, tak zahrejte Bartuškoví... Po připíjení pak zase zazpívali do kola, hudba to opakovala a všichni zase cupali. Bylo-li už tušování dosti, začala hrát muzika do tance (polku, třasák apod,) V Beranově se tušovalo také v několika kruzích - uvnitř ženy, držely se za ruce nebo křížmo v pase. Vně byli muži - drželi se za ruce nebo kolem krku.“ (EÚ AV ČR, A 738/21). Obdobné popisy nebo jen písně k tušování sběratelka zapsala v Pavlově u Třeště (EÚ AV ČR, sign. A 1212/22), Velkém Beranově (EÚ AV ČR, sign. 849/1-17) a v Panské Lhotě, kde jí navíc informátoři potvrdili, že si sami skládali i písničky (EÚ AV ČR, sign. A 1212/17).

Ze scénického čísla Hrnčířská zábava v Jalubí. Cimbalová muzika Jaroslava Čecha z Uh.Hradiště a její taneční skupina. Snímek M. Zelinka.

Tuše, zde zvané také vivaty, jsou doloženy na Slezsku, jak plyne ze sběrů polského etnochoreologa Jana Taciny. Zde však měly zcela odlišný charakter než horácké tušování a odbývaly se na svatbách. Muzikanti se postavili před významného svatebčana, zahráli mu pochod a on se muzikantům odvděčil pivem. Zpívala se při tom pijácká píseň. „*Śpiew taki nazywał się tuszem (tuszu) lub wiiwatem.*“ (Tacina, 30) Vždy, když se muzikantům zdálo, že je již dlouho nikdo nepohostil, zahráli píseň *Všichni se ptají, komu to hrají.....* – a jmenovaná osoba jim pak objednala pití. Sběratel dále poznamenává, že takový způsob odměňování kapely ovlivňoval průběh zábavy a složení tanečního repertoáru, neboť každý, kdo napojil muziku, si mohl zamluvit tanec podle své chuti. (Tacina, 27)

Tuše neboli zpívání „nahoru“ jsou doloženy také v západních Čechách a na Chodsku. Ludvík Kuba charakterizuje písně „nahoru“ takto: „*»Nahoru«. Jsou to písně sentimentální, táhlého pohybu a většího, někdy přes oktávu sahajícího rozpětí. Milují větší intervaly a spojování tónů. Zpívají se v hospodě mezi tancem za doprovodu hudby, když se párky procházejí, když si připíjejí a baví se; nebo je slyšíme večer na vsi ve sboru, zpívané dvojpěvem terciovým nebo sextovým.*“ (Kuba, 29) Chodskou obměnu tohoto zvyku zaznamenal Jindřich Jindřich: „*Nehdy mládenec (muž) sám nebo z divčí (muž se ženou) zpívali před muzikou nahorů – píseň pro poslech, ha dali si vyhrát nahorů (tuš); mozika zahrála variace ha dostála pjivo, peníze; mládenec (n. muž) bezitim se napjil ha dal připjít holce, ženě, kamorádu. (Mimo písně »nahorů« se před muzikou zpívali s oblibou i písně »pijácké«...*“ (Jindřich 1956, 181)

Zpěv a tanec s pivem na chodské svatbě zachytila ve svém díle také Božena Němcová: „*Dudák a houdek, tito miláckové jak mladých tak starých, sedí na okně. Tu přijde některý sedlák, vezme sklenici s pivem, postaví se před dudáka, začne to neb ono zpívat, v kole začnou tancovat, a kteří netancují, postaví se k zpěvákovi.*“ (Němcová, 29)

Pozoruhodnou, byť ojedinělou zmínku o vztahu hostinských ke zpívání mezi tanečními přestávkami přinesla Hannah Laudová: „*Ke zvyklostem tanečních zábav patřilo také zpívání chlapců »před muzikou«. Protože často brzdilo zábavu a hlavně odbyt nápojů po tanci, bylo hostinským trnem v oku. Na Šumavském Podlesí si prý před muziku chlapci dávali prkno, aby*

bylo hodně slyšet zadupání při zpěvu.“ (Laudová, 159)

Avšak písně, které v Čechách opěvují či vzpomínají pivo, a snaha vybudovat český samostatný mužský taneční projev, přivedly některé tamní folklorní soubory k myšlence vytvořit taneční čísla s touto tematikou. Ve snaze upozornit na tento jev jsme ukázkově dvě takové skladby na videokazetu zařadili.

Ze scénického čísla Z hodů ve Vážanech. Cimbálová muzika Jaroslava Čecha z Uh. Hradiště a její taneční skupina. Snímek M. Zelinka.

Písňový repertoár

Zpívá-li se za účelem získání či objednání pití, je samozřejmé, že to budou především *písně pijácké*. Je tomu skutečně tak ve všech zjištěných popisech a zmínkách. Výslovně uvádějí termín písně pijácké A. Václavík (Václavík, 498), Z. Jelínková (v Záleských tancích, s. 181, záznamy v EÚ AV ČR z Prakšic a Rudic) a kronika z Těšova (Jančář, 249). Výčet konkrétních písní to potvrzuje. Nejčastěji (v různých textových a někdy i drobných melodických variantách) jsou uváděny písně *Nalej ty ně, šenkéřečko* (Těšov, Velký Ořechov, Ořechov u Polešovic, soubor Rozmarýn), *Sklenička suchá, šenkýřka hluchá* (Těšov, Velký Ořechov, Ořechov u Polešovic, Bartoš, s. 1879, soubor Rozmarýn), *Skleničko, ty skleněná* (Maršov, Těšov – Aj ty litru plechový, soubory Folklorní studio, Čechovci, Rozmarýn, Kašava), *Újeská (rudická) hospodo, hýbaj sa* (Václavík, Jelínková záznam z Rudic, soubor Světlovan), a zejména po tomto zvyk specifická píseň *Dyž ste hráli..., zahrajte i...* do níž jsou vždy dosazovány konkrétní jména (Václavík, Těšov, Jelínková záznam z Maršova, soubory Folklorní studio, Čechovci, Rozmarýn). Tato píseň však byla zaznamenána i na Horácku ve Velkém Beranově v záznamu o tušování od Z. Jelínkové.

Zvláštní místo mají repertoáry písní ke zpívání na pivo z Ořechova u Polešovic a z Vážan. Zápis Bimkové z Ořechova obsahuje 14 písní, z toho 11 pijáckých, z nichž jen dvě se vyskytují v záznamech z jiných obcí (*Šenkýřko hluchá, skleničko suchá a Proč ty mně, šenkýřko, nenaléváš*), další dvě písně nepijácké nalézáme jen v repertoáru ze sousedních Vážan (*Dovolte mně, chaso mladá a Přiletěla vrána*). Množství a sled písní budí dojem, že

byl někým sestaven z různých zdrojů, aby obohatil místní tradici.

Repertoár písní z Vážan nemá s ostatními repertoáry žádnou spojitost. Není v něm ani jediná píseň pijácká a motivace zaplacení pití (dříve piv, nyní vína) je nyní rovněž jiná – platí stárek poté, co je mu projevna pocta vyzdvižením, a je odnesen k šenku. M. Hrdý, který zde zvyk zachytil, tvrdí „že se nejedná o poctu stárkovi, ale faktické zpívání na pivo, ke kterému byl po r. 1945 připojen vinš »mladšího data « stárkovi“.

Ze scénického čísla Hodové zpívání ve Fryštáku. Soubor Kašava ze Zlína. Snímek M. Zelinka.

Pohybový projev

Kromě Ořechova u Polešovic, odkud nám Bimková popsala pohybový projev detailně a spočíval v poskocích dvojic mužů držících se za ramena a otáčejících se přitom na místě dokola vpravo, jsou všechny ostatní popisy neurčité. Václavík: „Když se na Velkoořechovsku zpívalo na pivo či víno, drželi se mládenci kol krku, výskali a nohama bili do země, »tak to duněto «.“ Z. Jelínková v záznamu z Rudic: „...toto zpívání »na pivo « přecházející někdy až ve »verbování «.“ **Táž v Mužských tanečních projevech:** „Na Uherskobrodsku zase rozlišovali skočný mužský projev před muzikou podle generací. Tak mladí tanečníci tancovali verbuňk, ženáci skákali při zpívání na pivo.“ „Míškovice ... Jednotliví tanečníci skákali před muzikou. Obvykle to bylo ve spojení s přípitkem chlapců (na pivo).“ „Hradčovice...To zpívali před muziků. To byl verbuňk. A potom tancovali. Zpívalo se aj na pivo, o hodech se tancoval verbuňk hodový. To chlapci zpívali verbuňk a ženáci zpívali na pivo.“ „Prakšice... Ženáci zpívali na pivo. Byly to pijácké písničky, při kterých podupávali a juchali a připíjeli sobě i muzikantům.“ **V Kronice obce Těšova:** „...chasníci – držíce se kolem krku – vyskakovali a juchali.“ Součástí záznamu z Vážan je přímo verbuňk *Na tu svatú Kateřinu.1*

Soubory, které toto téma zpracovaly, řešily tedy pohybový projev různě. Folklorní studio z Buchlovic jednoduchým individuálním podupáváním proloženým občas verbuňkovou cifrou, Čechovci v obrázku z hrnčířské zábavy Jalubí stejně, v obrázku z vážanských hodů podle místní tradice verbuňkem, Světlovan v úryvku ze svatby rovněž verbuňkem. Autor zpívání na pivo z Těšova v Rozmarýnu vyšel ze sdělení pamětníků, „že

skákali rovnýma nohama“, Kašava spojila jednoduché podupávání s poskoky, inspirovanými projevem Rozmarýnu. Některé soubory (Folklorní studio, Čechovci v pásmu z Jalubí a Rozmarýn) proložili zpívání párovými tanci.

Zpívání na víno ze scénického čísla Galijáš. Soubor Světlovan a Cimbálová muzika Jaroslava Pavlíka z Bojkovic. Snímek M. Zelinka.

Shrnutí

Z dosavadního zkoumání vyplývá, že bychom za zvyk *zpívání na pivo měli* považovat jen jevy, které budou mít tyto znaky:

1. účastní se jen muži a muzikanti;
2. podstatou je poskytnutí pití muzikantům, tehdy určitý způsob jejich odměnění;
3. převažují pijácké a mezi nimi specifické písně (Dyž ste hráli..., Skleničko suchá...);
4. nějaký pohybový projev, byť v latentní formě.

Takto vymezené zpívání na pivo bylo zjištěno jen na území luhačovického Zálesí a s ním sousedící části Uherskobrodsko a na Polešovsku (samozřejmě, že není vyloučen výskyt i na území širším). Protože je tedy zvyk znám jen na území poměrně malém a je využíván jen v souborovém prostředí v různém tvůrčím zpracování, nejsou výsledky zkoumání tématu – jak již bylo řečeno – vydávány na videokazetě s doprovodnou publikací, nýbrž zveřejněny formou této studie na internetu a obrazový materiál je uložen na médiích DVCAM a VHS v archivu Národního ústavu lidové kultury k dispozici pro studium zájemců.

Průběh taneční zábavy

Zpívání na pivo bylo organicky začleněno do tanečních zábav. Tanec měl a má v lidské společnosti nezastupitelné místo a plnil několik funkcí, z nichž ta velmi důležitá měla mladým lidem umožnit navazování známosti vedoucí k trvalému partnerskému vztahu. Tanec se uplatňoval při zvykoslovných příležitostech výročního cyklu i při významných přelomových situacích v životě jedince (především svatbě, dříve i pohřbu). Ponechme

stranou otázku organizátorů tanečních zábav, neboť pro sledovaný zvyk zpívání na pivo není podstatná, a zaměříme se rovnou na taneční zábavu. Zmínky o průběhu tanečních zábav jsou roztroušeny ve značném množství tanečních sbírek i regionální a vlastivědné literatury. Z jejich studia plyne, že až na drobné lokální odlišnosti byl průběh tanečních zábav velmi podobný.

Taneční zábavy se konávaly vždy v neděli. Ostatní dny nebývaly pro muziky vhodné, jak ostatně určovaly tzv. normové dny, každoročně vyhlašované c. k. dvorní kanceláří. (Koleda 1 1851, nestr.) Zvláště v pátky a soboty byly veřejné i privátní muziky zakázány celoročně. Muziky ohlašoval obecní bubeník a začínaly po požehnání kolem 15. hodiny vyhráváním muzikantů před hospodou, čímž se dávalo celé vsi na vědomost, že se koná taneční zábava. Postupně se scházeli chlapci a děvčata, buď individuálně nebo ve skupinkách, chlapci a děvčata zvlášť. Chlapci měli pro sebe vyhrazeny stoly vedle muzikantů nebo v šenku. Zde se také zdržovali ženatí muži, pokud neseděli v tanečním sále u stolů. Děvčata postávala v koutě u dveří nebo v síni. (Mátlová, 28) Mezi prvními se však u muziky objevily vdané ženy. Usazovaly se na lavice podél stěn tanečního sálu, ba i na okna a přísně dohlížely, aby se vše odbývalo podle nepsaných etických zákonů vesnického společenství. Říkalo se jim proto „soudná stolice“.

Součástí společenské normy je vyzvání k tanci. Prošlo četnými proměnami. Nejstarší nám známý způsob, doložený v literárních pramenech v 19. století, by se z dnešního hlediska mohl zdát až urážlivý. Chlapec prostě na dívku kývl rukou nebo hlavou, někde jen mrkl a ona musela sama k němu přiběhnout. Bylo to běžné ještě na počátku 20. století. (Mátlová, 28) Vyzvat děvče k tanci mohli chlapci i zavoláním dívčina jména. Stalo-li se někdy, že na chlapcovo mrkání reagovaly dívky dvě, vzal si hned jednu z nich k tanci jiný chlapec. Byla by to pro dívku i pro chlapce ostuda, kdyby se zbylá tanečnice musela vrátit na své místo. Popsaný stav zvaní dívky k tanci se udržoval do 2. světové války, pak dochází k určitým změnám. Dobrému tanečnickovi, vzácnému u děvčat, stačilo prý i nadále jen kývnout a dívka s ním šla tancovat. Patrně vlivem společenské výchovy v tanečních kursech přebrali chlapci vyzvání k tanci, kterému se zde naučili, takže se postupně stalo běžné, že chlapec přijde k dívce a slovy „Smím prosit?“ ji žádá o tanec. Počátkem 20. století poděkoval chlapec za tanec tak, že dal dívce „pac“ na místě, kde dotančili a každý se vrátil na své místo. Společně s průnikem společenského vyzvání k tanci se stalo přirozeným, že tanečník po ukončení tance zavede svou tanečnici až na její místo a poděkuje jí slovně. Kategorické odmítnutí tanečnicka mohlo vést k tomu, že chlapec nechal dívku od muziky vytroubit a ona musela odejít domů.

Podle pramenů z 19. st. se muzikantům platilo za každý tanec zvlášť a směl tančit jen ten, kdo si tanec zaplatil nebo koho tanečník přizval. Převládala domácí taneční repertoár. Když se změnil způsob placení muzikantů a oni dostávali zaplacení od organizátorů zábav, mohla tančit všechna svobodná mládež. Obvykle se tančilo několik kousků s jednou partnerkou, někde se tomuto tanečnímu bloku říká sólo. Během zábavy byla vyhlašována různá sólo, při nichž směli tančit jen ti, jimž byla určena, např. nedospělá mládež (ta pak musela opustit taneční sál), ženatí muži, přesporní hosté aj. Tato sólo byla mimo jiné příležitostí k vybírání peněz.

Dříve se o tanečních přestávkách hodně zpívalo. Děvčata ve skupinkách chodila po sále a zpívala. A jak již víme z předchozí citované literatury, mohli muži i několikrát za večer zpívat na pivo. Zábava končila pochodem a společným zpěvem.

Obrazový materiál, zmiňovaný v této studii, je uložen v archivu Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici na kazetě DVCAM pod přírůstkovým číslem 131/2004 (a také na kazetě VHS). Uvádíme zde jeho obsah:

1. Zpívání na pivo z Ořechova u Polešovic. Rekonstrukci podle zápisu Milady Bimkové připravil r. 2004 Jan Miroslav Krist. Natočeno s Mužským pěveckým sborem, vedoucí Vladan Nejezchleba, a dechovou hudbou Nedakoňanka, kapelník Miroslav Běhávka, z Nedakonic. Sál obecního úřadu v Ořechově u Polešovic 18. 7. 2004. Čas od začátku kazety: 00:00:30.
2. Zpívání na pivo z Těšova. Veden záznamem v Kronice obce Těšova III vytvořil r. 1976 Jan Miroslav Krist. Natočeno se souborem Rozmarýn z Újezdce u Luhačovic, vedoucí Petr Vozár, primáš Roman Myšínský. Hospoda U dubového stolu v Luhačovicích – Řetechově 19. 6. 2004. Čas: 00:08:10.
3. Zpívání na pivo z Jalubí. Podle vlastních sběrů vytvořil r. 1993 Miloslav Hrdý. Natočeno s Folklorním studiem z Buchlovic, vedoucí Pavel Dvořan, primáš Tomáš Zubr. Hospoda U dubového stolu v Luhačovicích – Řetechově 19. 6. 2004. Čas: 00:17:04.
4. Z hrnčířské zábavy v Jalubí. Podle vlastních sběrů vytvořil r. 2004 Miloslav Hrdý. Natočeno s Cimbálovou muzikou Jaroslava Čecha z Uh. Hradiště a její taneční skupinou, vedoucí Jan Maděrič, primáš Jan Rajmic. Hospoda U dubového stolu v Luhačovicích – Řetechově 19. 6. 2004. Čas: 00:24:41.
5. Zpívání na víno ve Vážanech. Místní obyčej obnovený po 25 letech na hodech 18. 9. 2004 podle sběrů Miloslava Hrdého. Starší a mladší stárek Stanislav Roubalík a Karel Kutálek, hraje dechová hudba Stříbrňanka, kapelník Vojtěch Horký. Čas: 00:33:26.
6. Z hodů ve Vážanech. Podle vlastních sběrů vytvořil r. 2004 Miloslav Hrdý. Natočeno s Cimbálovou muzikou Jaroslava Čecha z Uh. Hradiště a její taneční skupinou, vedoucí Jan Maděrič, primáš Jan Rajmic. Hospoda U dubového stolu v Luhačovicích – Řetechově 19. 6. 2004. Čas: 00:48:40.
7. Tušování z Jihlavska. Sestavil r. 1989 Miloslav Brtník st. Natočeno se souborem Vysočan z Jihlavy a jeho skřipáckou muzikou, vedoucí a primáš Miloslav Brtník st. Soubor lidových staveb a řemesel Vysočina na Veselém kopci září 1994. Čas: 00,56,23.
8. Hodové zpívání ve Fryštáku. Vytvořili r. 1993 Karel Pavlišťík (choreografii) a Milan Přívara (hudbu). Natočeno se souborem Kašava ze Zlína, vedoucí Lucie Uhlíková, primáš Petr Král. Hospoda U dubového stolu v Luhačovicích – Řetechově 19. 6. 2004. Čas: 01:00:08.
9. Zpívání na víno. Část scénického čísla Galijáš, které vytvořili r. 1985 Karel Pavlišťík (choreografii), Jiří Špirit a Zdeněk Jakeš (hudební úpravu). Natočeno se souborem Světlovan, vedoucí Bohumír Strommer, a Cimbálovou muzikou Jaroslava Pavlíka z Bojkovic, primáš Jiří Špirit. Hospoda U dubového stolu v Luhačovicích – Řetechově 19. 6. 2004. Čas: 01:03:10.
10. Tanec s korbelem. Vytvořili r. 1997 Jan Čumpelík (choreografii) a David Slouka (hudbu). Natočeno se souborem Radost z Pardubic, vedoucí Jitka Vítková, primáš Ondřej Slouka. Šrámkův statek v Hradci Králové – Pileticích 15. 8. 2004. Čas: 01:07:20.
11. Pijme bratři a Bratříček. Taneční skladbu vytvořil r. 1994 Aleš Kohoutek. Natočeno se souborem Kohoutek z Chrudimi, vedoucí Tomáš Jehlička, a muzikou Karmazín z Pardubic, vedoucí Aleš Kmoníček a primáš Pavel Brand. Šrámkův statek v Hradci Králové – Pileticích 15. 8. 2004. Čas: 01:09:38.

Závěrečné titulky: 01:13:15, délka kazety 1 hod. 13,5 min.

LITERATURA

- Bartoš, F.: Ze života lidu moravského. IV. Zpěv, hudba i tanec. Časopis Matice moravské 11, 1879, s. 51n.
- Bartoš, F. – Janáček, L.: Národní písně moravské v nově nasbírané. Praha 1901.
- Bimková, M.: Lidové tance z Ořechova u Polešovic. Uherské Hradiště 1989.
- Jančář, R.: Kniha o Těšově (1298-1976). Těšovský rok ve starodávných zvycích, slavnostech, písních a tancích. Velehrad 2003, s. 314-316.
- Jelínková, Z.: Záleské tance. I. Tance točivé. Brno 1977, s. 7 n.
- Jelínková, Z.: Kúlaná. Praha 1978, s. 17-18, 64.
- Jelínková, Z.: Horácké tance z Telečska, Třeštska a Dačicka I. Jihlava 1989.
- Jelínková, Z.: Mužské taneční projevy na Slovácku. Svatobořice-Mistřín 1991, s. 1, 4, 23.
- Jindřich, J.: Chodsko. Praha 1956.
- Jindřich, J.: Jindřichův Chodský zpěvník. Díl VIII. Praha 1955.
- Koleda 1, b. m.1851, nestr.
- Krejčí, P.: Pojizerské a podještědské písně a tance. Liberec 1963.
- Kršková, H.: Lidový oděv a tanec v Náměšti na Hané a okolí. In: Lidový oděv a tanec na Hané. Sborník z 5. konference o lidové kultuře na Hané. Přerov 1998, s. 82-87.
- Laudová, H.: „Muziky“, lidové tance, zábavy a slavnosti. In: Robek, A. – Vařeka, J.: Národopis. Jihočeská vlastivěda. Řada A. České Budějovice, Jihočeské nakladatelství 1987, s 159.
- Mátlová-Uhrová, L.: Hanácké tance z Tovačovska. 1954.
- Tacina, J.: Śląskie tańce ludowe. Tom I. Śląsk cieszyński. Bielsko-Biała 1981, s. 27 a 30.
- Václavík, A.: Luhačovské Zálesí. Luhačovice 1930, s. 498
- Vetterl, K.– Hrabalová, O.: Guberniální sbírka písní a instrumentální hudby z Moravy a Slezska z roku 1819. Strážnice 1994, s. 147-148, č. 92.
- Vrbka, J.: Venkovská muzika na Hané. Český lid 2, 1947, s. 148-153.

PRAMENY

Etnologický ústav Akademie věd ČR v Brně:

1) Zpívání na pivo (verbuňk)

Hradčovice,

sběr Z. Jelínková, 1972

sign. A 1309/139

2) Zpívání na pivo (Skleničko ty skleněná)

Maršov

sběr Z. Jelínková, 1972

sign. A 1309/62

3) Zpívání na pivo (Ta rudická hospodo, hýbej se, na svojích základech otřes se)

Rudice

sběr. Z. Jelínková, M. Toncrová, 1972

sign. A 1309/3

4) Tušování - Kolo (V kozlovské hospodě)

Beranov

sběr Fr. Dobrovolný, 1955

sign. 849/3

5) Tušování

Panská Lhota

sběr Z. Jelínková, 1962

sign. A 1212/17

6) Tušování

Vysoká Studnice

sběr Z. Jelínková, 1952

sign. A 738/21

7) Tušování

Vysoká Studnice

sběr Z. Jelínková, M. Brtník, 1958

sign. A 1212/2

PROVĚŘENÁ LITERATURA

Baar, J. Š.: Lúsy. Praha 1976.

Bimková, M.: Lidové tance ze Ždánicka. Brno 1977.

Bimková, M.: Obřadní tance a taneční hry z Kyjovska. Brno 1979.

Bimková, M.: Písně a tance ze Slavkovska. Vyškov [1983].

Bimková, M.: Tance z Kyjovska. Brno 1975.

Bimková, M. Lidové tance z Buchlovic. Uherské Hradiště 1988.

Bimková, M. – Seehák, J.: Tance z Kyjovska. Strážnice 1962.

Bonuš, F.: Lidové tance z jižních Čech. 1. díl. České Budějovice, rok vydání neuveden.

Bonuš, F.: Lidové tance z jižních Čech. 2. díl. České Budějovice 1985.

Boršický zpravodaj. Vydává Obecní úřad, Boršice u Buchlovic. Roč. 2001 (4 čísla), 2002 (3 čísla).

Holas, Č.: České národní písně a tance. Díl I. Písně duchovní. Klatovsko a Domažlicko. Praha 1908.

Hospody a pivo v české společnosti. Praha, Academia 1997.

Hurt, J. a kol.: Kyjovsko. Vlastivěda moravská, 62. svazek. Brno – Hodonín 1970.

Jakubičková, Z.: Lidové obyčeje a obřady v pozůstalosti Františka Bartoše (k 70. výročí úmrtí). In: Národopisné aktuality, roč. XIII., 1976, s. 253n.

Jelínková, Z.: Figurální tance z Valašskokloboucka. Gottwaldov 1977.

Jelínková, Z.: Lidový tanec na Brněnsku v zrcadle dobových dokumentů. Brno, s. a.

Jelínková, Z.: Lidové tance z Vizovicka. I. Gottwaldov 1984.

Jelínková, Z.: Lidové tance z Tišnovska. Brno 1989.

Jelínková, Z.: Lidové tance ze Vsacka. I. Valašská Polanka, Lužná, Neratov. Vsetín [1991].

Jelínková, Z.: Zprávy o lidovém tanci a hudbě na Moravě a ve Slezsku v Bartošově pozůstalosti. In: Slovácko, roč. XXIX, 1987, s. 89n.

Jelínková, Z. – Kubeš, R.: Horácké tance. Havlíčkův Brod 1956.

Jindřich, J.: Jindřichův Chodský zpěvník. Díl I - VII.

Kolberg, O.: Śląsk. Wrocław-Poznań 1965.

Michal, J.: Východočeské kolové tance. Pardubice 1945.

Němcová, B.: Pohorská vesnice. V zámku a podzámčí. Praha 1981.

Ročenka obce Syrovín. Syrovín [1999].

Suchý, F.: Lidové písně a tance z Polabí na Královéměstecku. Praha 1955.

Svačina, R.: Chodská svarba. Karlovy Vary 1959.

Svoboda, F.: Lidové tance z Líšně. Praha 1954.

Synek, F.: Lidové tance na Kyjovsku. Hodonín, rok vydání neuveden.

Večerková, E.: Svatováclavské hody v Dolních Duňanech u Moravského Krumlova. VVM 56, 2004, s. 279-284. zmínka s. 279 a 283

Vrba, J.: Chodsko. Průvodce krajem, dějinami jeho lidu a komentář k „Chodským rebeliím“. Praha 1928.

Zíbrt, Č.: Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prostonárodní. Praha 1889.

Zíbrt, Č.: Jak se kdy v Čechách tancovalo. Dějiny tance v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku od nejstarší doby až do konce 19. století se zvláštním zřetelem k dějinám tance vůbec. Praha 1895.

Zíbrt, Č.: Sladovnické obyčeje, zábavy a pověry v nákladnických domech a pivovárech českých. Praha 1910. (Příloha časopisu Sládek, neodvislého týdeníku pivovarského, ročník 4.)

Zíbrt, Č.: Hrály dudy... Dějiny starodávné selské muziky české. Praha 1917.

Zíbrt, Č.: České posvícení. Zvykoslovný obrázek ze života lidu českého, upravený v divadelní výjev. Besední pořady 18, sešit 5. Praha 1928.

Zíbrt, Č.: Veselé chvíle v životě lidu českého. Praha 1950.

1 Ve snímku z vážanských hodů je zajímavá pantomima na píseň Vyletěla vrána. Obdobnou pantomimu na tutéž

píseň provozovali chlapci v Ratíškovcích o fašankové zábavě, obvykle předtím, než se na výzvu žen zařadili

do skákání na konopě. (Podle sdělení manželů Vojtěšky a Rudolfa Hochmanových.)